

Bogdan al III-lea (cel Orb)

PERSONAJUL ISTORIC între document și ficțiune

În enigmaticul plan al **Dodecameronului dramatic** prin care voia să urmărească stirpea Mușatinilor, apăsată de un destin sanguinar comparabil cu al Planșetelor shakespeareeni, Eminescu îl numește la punctul cinci pe **Bogdan cel Chior**, singurul fiu legitim al „sfântului de la Putna” ajuns domn. G. Călinescu presupune că „în ambiția apucată a lui Bogdan III cel Orb de a se încuscri cu regele Poloniei, poetul putea găsi prilej nimerit de a zugrăvi un războinic erotic”. N-avem cum ști în ce chip ar fi preluat Eminescu faptele aprigului „încrucișat” narate de Grigore Ureche și Nicolae Costin în letopisețele lor, aflate pe masa poetului în ediția Kogălniceanu.

Cîteva decenii mai tirziu, Delavrancea îl așază pe cel însemnat de timpuriu în luptă să contemple cu tragică măreție voievodală „apusul de soare” al părintelui, lăsînd să se răsfîrîgă asupra-i semnele unei viitoare domnii norocoase.

Istoriografia clasică l-a judecat însă altfel pe cel la înscăunarea căruia a trebuit să curgă belșug de sînge, chiar dacă Grigore Ureche îi pecetluia domnia astfel: „ca un stejar în toate părțile priveghia, ca să nu să știrbească țara ce-i rămăsese de la tată-său”. Cuvîntul științei se întemeiază tot pe letopisețe, interpretate însă în largă perspectivă a vremii. A fost viteaz, nici vorbă, dar n-a avut discernămintul și simțul politic al tatălui, tirînd țara în cumplite pustii, din nedomolite ambiții matrimoniale.

Mistuitul unei obsesii — înrudirea cu rîga Poloniei și, prin acesta, cu marii principii europeni — este un personaj exemplar de dramă istorică, energiile sale eliberate în replică putînd însuși orice registru al piesei de evocare.

Radu Stanca l-a fixat într-o dramă baladescă „plină de fantastic”, cum se mărturisea epistolar. Era a opta piesă pe care o scria (vor mai urma încă pe atîtea), dar „fantasma tragică în trei acte” pe care o terminase în Sibiul anului 1945 era o transcendere liberă a concretului istoric național. Infirmitatea voievodului este interpretată metaforic. „Ochiul” secăt de lumină este semnul neputinței de a păstori. „Ochiul” pierdut, cu care privea odinioară limpede și drept țara, este, în tălmăcirea literară a piesei, un soi de conștiință sui-generis a strămoșilor, în apele căreia poporul poate citi adevărul.

Bogdan e un coleric (și bastardul său, Ștefăniță, va fi !), în care sîngele mușatin lucrează pentru pierzanie și nu pentru mărire. Drama se subintitulează „fantasmă tragică”, vrînd să avertizeze că nu avem a face cu o reconstituire istorică, ci cu o proiecție a caracterelor stăpînite de patimi. Bogdan a pierdut, în bătălia din Codrii Cosminului, „Ochiul”, însemnul simbolic al puterii strămoșești, semn arătat periodic, de Rusălii, poporului. Pustiul din sufletul voievodului se întinde, el pierde măsura lucrurilor, simte apăsarea strămoșilor, e zdrobit de disprețul logodnicei, domnița Ruxandra, își maschează slăbiciunea prin gesturi necugetate, ce duc la crimă. Va încuviința doborîrea cavalerului Stanislas de Chodez, adversarul militar de ieri, azi solul regelui Sigismund, cel care găsise pe cîmpul de luptă „Ochiul” dătător de putere și de cuget drept. Își va pierde soața rîvnită, pe Ruxandra, se va prăbuși el însuși, cu zăgazurile minții rupte. Așadar, Radu Stanca a scris o parabolă scenică cu „o atmosferă de baladă sumbră în imaginile unui tărîm în destrămare” (Ion Vartic), ilustrînd ideea prăbușirii

* Radu Stanca — **Ochiul**.

oîrmuitorului sub povara datorilor obşteşti neîmplinite.

Ce anume l-a îndemnat pe Radu Stanca să privească cu asprime aceşti ultimi ani (numiţi) din domnia întinsă între 1504—1517, în drama sa în care istoria devine pretext pentru înfrumuseţirea unor caractere ?

Bogdan al III-lea e socotit şi de N. Iorga şi de C. C. Giurescu drept unul dintre marii orgolioşi ai vechii noastre istorii. Între 1504—1509, nu osteneşte să ceară, cu sabia în mână, pîrjolind sate şi oraşe peste graniţă, stîrnind pîrjoluri în propria ţară, pe sora regelui Sigismund. Provocă intervenţia binevoitoare a papei, căruia îi trimite cu fast actul de căsătorie neonorat. El se simte aureolat de faima părintească şi crede că i se cuvine orice, chiar dacă e la înfăţişare „grozav” (Gr. Ureche).

Şirul luptelor cu polonii pentru prinţesa ce nu-l putuse privi în faţă se curmă în toamna anului 1509 ; urmează, peste cîteva luni, o pace ruşinoasă. Voievodul luptase în aceşti ani mai ales în ţinuturile nordice ale ţării, în Pocuţia, în Codrii Cosminului, acesta din urmă fiind celebrul loc unde Ştefan cel Mare zdrobise în 1497 oastea ce-i va birui peste vreme vlăstarul. Dramaturgul aici situează pierderea „Ochiului”-simbol, la acest spaţiu se vor face dese referiri în text, el va reveni obsedant în replică.

Pentru cadrul dramaturgic este singurul element atestat documentar. „Fantasma” scenică imaginată va comprima ani şi va crea alte date biografice eroilor, intenţia lui Radu Stanca fiind, cum am spus, nu de a reconstitui o domnie după tipicul clasic al genului, ci de a proiecta caractere refuzate de istorie.

Bogdan se mîstuie în patimile sale „cîndva”, după 1510, an cînd, potrivit tratatului de pace cu Sigismund, înapoiază actul de căsătorie şi, sătul de viaţă liberă dăruită cu zece coconii nelegitimi (dintre care Ştefăniţă, Alexandru Lăpuşneanu şi Alexandru Cornea vor purta hlamida domnească !), caută însoţire cu domniţe de legea lui.

Cu prima nevastă, fiică de boier, Nastasia, trăieşte între 1510—1512, cu a doua, Ruxandra, flica voievodului muntean

Mihnea cel Rău, din 1513 pînă la moarte. În dramă, Ruxandra, nenuntită, îşi ridică viaţa, nevoind să poarte coroana înşingerată !

Nobilul polon Stanislas de Chodez, sol palatin, apărut domniţei în chip de „zburător”, răpus de mînia domnească nu atît în amintirea faptelor de arme, ci pentru cutezanţa de a purta „Ochiul” muşatin, e trecut şi el în anale. Numai că repede sa prezintă în Suceava documentul o explică altfel. Fusese trimis de rege Sigismund cu daruri la nunta lui Bogdan cu Ruxandra, însă nuntaşul n-a plăcut voievodului. Regele, nevoind să strice pacea atît de greu încheiată, „se scuza” şi trimite un reprezentant mai agreabil. Fireşte, cu alte daruri de nuntă !

Desigur, libertatea interpretativă a creatorului, în cazul nostru, s-a materializat într-o foarte profundă meditaţie scenică. Aceasta, în ciuda evidenţelor istoriei, căci gestul lui Bogdan este comun în feudalismul european. Se pot cita numeroase cazuri în care principii de faimă şi-au decimat oştile, şi-au distrămat regatele, rîvnind căsătorii împotriva sorţii.

Dar sensibilitatea dramaturgului Radu Stanca a fost frapată de faptul că, imediat după vremea eroică a lui Ştefan cel Mare, Moldova cunoaşte dezastre ale poftelor personale, de neadmis sub un sceptru abia lăsat de genialul braţ. Este în firea literaturii române să sancţioneze asemenea contraste istorice, adîncindu-le şi sorbind în frază toate învăţămintele !

Ionuţ NICULESCU

REPERE : Radu Stanca, *Teatru*, Editura Eminescu, 1985 ; Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, partea II, Fundaţii, 1937 ; Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, E.S.P.L.A., 1958 ; Iulian Marinescu, *Bogdan III cel Orb*, Bucureşti, 1910 ; C. Gane, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, vol. I, Bucureşti, 1933 ; G. Călinescu, *Opere*, vol. 12, E.p.l., 1969 ; *Radu Stanca, poezie şi teatru* de Ion Vartic, col. „Contemporanul nostru”, Ed. Albatros, 1973.